

 Review on the manuscript of Tazkeratul Moluk of Babajan Qazvini

 Asieh Zabihnia Emran¹

Submitted: 30-10-2022 Revised: 01-12-2022 Accepted: 02-12-2022 Published: 21-03-2023 pp.96-116

Abstract

Kamaluddin Haji Baba ben Mirzajan Qazvini is one of the famous students of Sheikh Bahai. He has written Kalamul Moluk in 1043 A.H; and its copy has not been found in any sources. The unique manuscript in Persian on gnosticism with having number 10294 is in the collection of the Majles Library. The subject matter of Kalamul Moluk pertains to the lives and sayings of the gnostics, sages and prophets. The thought-contents of the work reflect the gnostic ideas of the writer and to an extent show his acquaintance with subjects like: astronomy, history, lexicography, literary genres of prose and poetry and other literary disciplines. Hence, the edition of the text is all the more necessary. The prose of Kalamul Moluk, like most of the gnostic texts, is simple and far from complexities and it is marked by precise and short sentences. This manuscript is the revelation of the proud Islamic gnostic heritage of Iran and an achievement of the Iranians. Therefore, its edition is a cultural necessity in our society. The present article aims at high-lighting the core issues embedded in the Kalamul Moluk. The researches on the text show that the core-contents of the text are replete with gnosticism and ethics. The methodology is based upon the prescribed tools of the library with descriptive and analytical manners.

Keywords: Correction, manuscript, Erfan, Andarz, Babajan Qazvini.

CONFLICT OF INTERESTS

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this paper.

© Authors, Published by Journal of Codicology and manuscript research. This is an open-access paper distributed under the CC BY (license <http://creativecommons.org/licenses/by//4/0>)

1. Associate Professor of the Department of Persian Language and Literature. Payam Noor university. The center of Yazd. Yazd. Iran. Asieh.zabihnia@gmail.com

References

- Afshar, Iraj, "Terminology of Calligraphy, Paper, and Poetry Manuscripts of the Safavid Era," Nameh Baharestan, Year 3, No. 5, Winter 2002, pp. 481-486.
- Anvar, Abdullah, Catalogue of Manuscripts of the Library of the National Archives Organization, National Archives Organization, Tehran 2015.
- Arianpour, Yahya, From Saba to Nima, Volume 1, Zavar, Tehran 2003.
- Asghari Hashemi, Mohammad Javad, Methodology of Textual Editing, Dalil Ma, Tehran 2009.
- Astier, Dan R., The Philosophy of Religious Language, translated by Abolfazl Sajedi, Adyan, Qom 2014.
- Azimi (1) Habibollah, Principles and Foundations of Codicology in Manuscripts, Organization of Documents and National Library of Iran, Tehran 2010.
- ----- (2), Encyclopedia of Librarianship and Information Science, Entry: Manuscript, Secretariat of the Seminar on Manuscripts, Tehran 2013.
- Babajan Qazvini, Manuscript of Kalam al-Muluk, No. 10294, Majles Library (Catalogue of Manuscripts of the Islamic Consultative Assembly Library), Tehran 1064.
- Bahar, Mohammad-Taqi, Stylistics, Amir Kabir, Tehran 1994.
- Bandarchi, Mohammad Reza, "Treatise of Haji Baba Qazvini on the Explanation of a Prophetic Hadith," Ulum al-Hadith, Year 5, No. 1 (Issue 15), Spring 2000, pp. 129-133.
- Daraati (1) Mostafa, Index of Iranian Manuscripts (DENA), Organization of Documents and Library of the Islamic Republic of Iran, Tehran 2005.
- ----- (2), Index of Iranian Manuscripts (FOKHNA), Publishing of the Organization of Documents and Library of the Islamic Republic of Iran, Tehran 2009.
- Dekhoda, Ali Akbar, Dictionary, University of Tehran 1998.
- Emadi Haeri, Seyyed Mohammad, "Naseri Sect," Ma'aref, Year 20, No. 10, Page 58, Farvardin 2004, p. 1.
- Fadaei, Gholamreza, Introduction to Manuscripts and Rare Works, Organization for Researching and Composing University Islamic Science Books (SAMT), Tehran 2007.
- Fazel Hashemi, Mohammad Reza, Cataloging of Manuscripts (Educational Booklet), Astan Quds Razavi, Central Library, Mashhad 2007.
- Fekrat, Mohammad Asif, Catalogue of Manuscripts of the Astan Quds Library, Islamic Research Publications, Tehran 1990.
- Fotouhi Roudmajani, Mahmoud, Stylistics: Theories, Approaches, and Methods. Sokhan, Tehran 2012.
- Ghazali Toosi, Mohammad, The Alchemy of Happiness. Edited by Ahmad Aram, Elmi va Farhangi, Tehran 1955.
- Ghyas al-Din Rampuri, Mohammad, Ghyas al-Lughat, Amir Kabir, Tehran 1984.
- Gilani, Abdolrazagh, Misbah al-Sharia, Sadoogh, Tehran 1987.
- Hurr Amili, Muhammad ibn Hasan, Amal al-Amil, Edited by Sayyid Ahmad al-Husseini, Dar al-Kitab al-Islami, Qom 1983.
- Jafari, Abbas, Modern Bibliography of Countries, Publications of the Geographic and Cartographic Institute Gita Shenasi, Tehran 2003.
- Jahanbakhsh (1) Juya, Guide to Textual Editing, Mirath Maktub, Tehran 2005.

- -----(2), Effective Theoretical Reflections on Literary Textual Editing, Mirath Maktub, Tehran 1999.
- Khayam Pour, Abdolrasoul, Dictionary of Orators, Talaye, Tabriz 1961.
- Manzavi, Ahmad, Catalogue of Manuscripts, Regional Cultural Institute, Tehran 1969.
- Mashar, Khan Baba, Catalogue of Printed Persian Books, Translation and Publishing Agency, Tehran 1958.
- Mayel Heravi(1) Najib, History of Manuscript Editing and Critical Correction of Manuscripts, Majles Library, Tehran 2001.
- -----(2), Text Correction Criticism, Mighat, Mashhad 1990. -(3), Introduction and Text Correction, Astan Quds, Mashhad 2001.
- Moein, Mohammad, Persian Dictionary, Amir Kabir, Tehran 1985.
- Nafisi, Ali Akbar, Dictionary of Nazem al-Atibba, Khayyam Publications, Tehran 1964.
- Safa (1) Zabihollah, The Art of Speech, Ghoghnoos Publications, Tehran 1987.
- ---- (2), History of Literature in Iran, Ferdowsi, Tehran 2001.
- Shafiei Kadkani, Mohammad Reza, The Language of Poetry in the Prose of the Sufis, Sokhan, Tehran 2013.
- Shamisa (1) Siros, Stylistics, Amir Kabir, Tehran 1990.
- ----- (2), Stylistics of Prose, Mitra, Tehran 2003.
- Soltani, Puri; Farvardin, Rastin, Glossary of Librarianship, National Library of Iran, Tehran 2000.
- Tabatabaei Behbahani, Seyyed Mohammad, Index of Manuscripts of the Parliament Library, University of Tehran Publications 2007.
- Tehrani, Agha Bozorg, Al-Dhari'ah ila Tasaneef al-Shi'ah, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Najaf 1976.
- Teymouri Khani, Afsaneh, Saeedeh Akbari Daryan, Fathollah Keshavarz. (2011), "Analysis of Codicological Information of Manuscripts Available in the Digital Library of the National Archives and Library of Iran," Journal of National Studies in Librarianship and Information Organization, No. 87, Autumn 2011, pp. 47-55.
- Vafadar Moradi, Mohammad, Introduction to the Principles and Rules of Cataloging Manuscripts, Library and Museum of Parliamentary Documents, Tehran 2000.
- Yalmehha, Ahmad Reza, "Study and Analysis of a Type of Scribe Interventions in Manuscripts," Journal of Persian Language and Literature, Vol. 3, No. 9, Spring 2011, pp. 139-162.
- Zarrinkoub (1) Abdolhossein, Step by Step to Meeting God, Elmi, Tehran 1994.
- -----(2), Literary Criticism, Amir Kabir, Tehran 1998.
- Zomorodi, Homayra, Theory of Anomalies in the Structure of the Language of Mysticism, Zovar, Tehran 2016.

doi بررسی نسخه خطی کتاب تذکره الملوک باباجان قزوینی

آسیه ذبیح نیا عمران^۲

از صفحه ۹۶ تا صفحه ۱۱۶ تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۰۸ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۹/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۱۱ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۱/۰۱

چکیده

کمال الدین حاجی بابا بن میرزا جان قزوینی، یکی از برجسته‌ترین شاگردان شیخ بهایی است. او کلام الملوک را به سال ۱۰۴۳ ق تألیف کرد که نسخه دیگری از آن در منابع یافت نشد. این اثر ارزنده، در عرفان به زبان فارسی است که نسخه یگانه آن به شماره ۱۰۲۹۴ در کتابخانه مجلس نگهداری می‌شود. موضوع کلام الملوک باباجان قزوینی، در احوالات و سخنان عرفا و اولیاء است، بنابراین با توجه به این که این اثر نشان دهنده افکار و اندیشه‌های عرفانی مؤلف است و تا حدود زیادی آگاهی و آشنایی او نسبت به علمی؛ چون: نجوم، تاریخ، لغت، انواع فنون ادبی نظم و نثر و شاخه‌های دیگر علوم ادبی را نشان می‌دهد، ضرورت معرفی آن مقرر می‌گردد. نثر کلام الملوک مانند اغلب متون عرفانی آن ساده و به دور از غموض و پیچیدگی است و از جملات ساده و کوتاه بهره می‌گیرد. مقاله حاضر می‌کوشد تا به این پرسش اصلی پاسخ دهد که مهم‌ترین درون‌مایه و محتوای تشکیل دهنده کلام الملوک قزوینی چیست؟ دستاورد تحقیق نشان می‌دهد که درون‌مایه و محتوای تشکیل دهنده کتاب کلام الملوک عرفانی و اخلاقی است. روش تحقیق حاضر مبتنی بر ابزار کتابخانه‌ای است، و با شیوه توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است.

کلید واژه‌ها

باباجان قزوینی، تذکره کلام الملوک، نسخه خطی، عرفان، متن شناسی.

Cite this article: Zabihnia Emran و Asieh. (2023) Review on the manuscript of Tazkeratul Moluk of Babajan Qazvini. Journal of Codicology and Manuscript Research (JCMR) (In Persian: Pizhūhish/hā-yi nuskhah/shināsī va taṣḥīḥ-i mutūn). vol-3, Issue-1, 96-116.
<https://doi.org/10.22034/crtc.2022.367867.1049>

۱- مقدمه

یکی از راه‌های شناخت پیشینه فرهنگی و وضعیت فکری، علمی، ادبی و زبانی گذشتگان، شناخت آثار مکتوب آن‌ها است. هریک از دست‌نوشته‌های پیشینیان در حکم حلقه‌ای از زنجیره تمدن و فرهنگ ما به شمار می‌آید. با تصحیح و احیای آثار گذشتگان و بازگرداندن آثاری که به صورت نسخه خطی در کنج کتابخانه‌ها مهجور مانده‌اند به نحوی که بر پایه اصول و موازین نقد و تصحیح استوار باشد، می‌توان این زنجیره را کامل‌تر کرد و به شناختی دقیق و قضاوتی صحیح‌تر درباره پیشینه فرهنگ و ادب ایران رسید. این ضرورت در حوزه زبان و ادبیات بیشتر احساس می‌شود؛ زیرا هر متنی گوشه‌ای از ساختار و تاریخ تطوّر زبان و ادبیات ما را نشان می‌دهد. مایل هروی می‌گوید:

بر کسی پوشیده نیست که ترقی و تعالی یک جامعه آن‌گاه مقدور می‌گردد که از پیشینه تاریخ تمدنش آگاه باشد و آن‌چه را از اسلاف بر جای مانده است با بینش علمی و انتقادی و به دور از هرگونه حب و بغض مذموم در اختیار گیرد، نقاط ضعف و علل ناتوانی‌های گذشتگان را دریابد و نقاط قوت و علل توانایی‌های آنان را بجوید. (مایل هروی، ص ۳۷۹).

از این‌رو هدف از تصحیح آثار ادبی و غیرادبی این است که از روی نسخه‌های خطی موجود، نسخه اصلی یا قریب به اصل یک اثر را به درستی مرتب و مدوّن کنند و آن را به صورتی ارائه دهند تا خواننده امروزی بتواند یقین و اطمینان حاصل کند که اگرچه اصل یک اثر را در دست ندارد؛ ولی نسخه‌ای در اختیار دارد که مصنف و مؤلف آن، آن را نوشته و تصنیف کرده است. (زرّین کوب، ص ۲۵۹).

احیای این گنجینه‌ها و آثار مکتوب بر جای مانده از بزرگان و دانشوران گذشته یکی از راه‌های آگاهی از پیشینه تاریخ تمدن هر جامعه است. «بر این اساس توجه به احیا و تصحیح متون، علاوه بر روشن شدن بخش‌هایی از تمدن و فرهنگ اسلامی، نمایانگر هویت و حیثیت ایرانی فارسی‌زبانان است.» (یلمه‌ها، ص ۱۴). به دلیل این‌که تاکنون کتاب کلام الملوک به صورت نسخه خطی باقی مانده است و به دور از دسترس پژوهشگران و ادب‌دوستان قرار دارد، پس معرفی این نسخه، نویسنده آن و هم‌چنین بررسی و برجستگی‌های اثر او از ضرورت‌های پژوهش است.

۱-۱- بیان مسأله

برای شناخت يك ملت، شناخته‌گذشته‌ها و آشنائی با نام‌آورانی که در مسیر ترقی آن سهمی داشته‌اند و یادگاری از خود برجای گذاشته‌اند، بسیار حائز اهمیت است و در این میان امر تصحیح و زدودن غبار اعصار از چهره نسخ خطی و پیراسته کردن يك اثر آشکار کردن ارزش جامعه و بالندگی علمی يك ملت است. تصحیح و احیای متون علمی و ادبی علاوه بر اینکه جلوه‌هایی از فرهنگ و تمدن ما را نمایان می‌سازد، موضوعات مختلف ادبی را نیز در دسترس ادب‌دوستان و دانشجویان می‌گذارد.

دانش و فنّ تصحیح متون، در حقیقت به معلومات و روش‌هایی گفته می‌شود که هدف از تنظیم و به کار بستن آن‌ها در متن، به دست دادن متنی هرچه نزدیک‌تر به متن اصلی و شناخته شده از روزگار مؤلف است که از

زیر قلم او خارج شده است. (جهانبخش، ص ۱۳).

این پژوهش بر آن است تا یکی از این نسخه‌های ناشناخته ادب فارسی در زمان قاجار را به دوستداران فرهنگ و اندیشه تقدیم نماید.

نثر دوره قاجار، تحت تأثیر سبک بازگشت ادبی است. پس از رواج سبک هندی در شعر دوره صفوی، کم‌کم شاعران از آن روی‌گردان شده، به سبک‌های قدیم بازگشتند. گو اینکه ابتدا به سبک عراقی روی آوردند و اقبال به سبک خراسانی در این بازگشت، بیشتر بود و سپس به سبک خراسانی (بهار، جلد ۳، ص ۳۴۸).

در زمینه نثر از اواخر کار زندیه، قدم‌به‌قدم اصلاحات جزئی و نسبی در سبک نگارش به وجود آمده و نثرنویسی فارسی، اگرچه به تدریج و تأنی، به سادگی، روانی و پختگی گراییده و تصنع و تکلف تا حدی کمتر شده است. (آرین پور، جلد ۱، ص ۵۰)

صوفیان این عهد در ایران و خارج از ایران اثرهایی در مرتبه‌هایی که غالباً در مرتبه‌های دوم و سوم اهمیت قرار دارند به نظم و نثر پدید آوردند و آیین پیشینیان را در این راه دنبال کردند. هیچ‌یک از این کتاب‌ها و دفترها ارزش آثار عارفان بزرگ گذشته را ندارد. نه از حال و ذوق و فصاحت آنان در اینجا اثری است و نه از عمق فکر و اندیشه پاره‌ای از آن‌ها در این‌ها خبری. بیشتر در آن‌ها به بیان آیین‌ها، سنت‌ها، تعبیرها و اصطلاح‌ها و یا تکرار مطلب‌های گذشتگان با شرح و بیانی که در خور زمان باشد توجه شده است. بعضی هم در شرح حال و اثرها و سخنان عارفان پیشین و یا ترجمه احوال مشایخ متأخر است. (صفا، جلد ۵، ص ۵۱)

از آن جایی که این اثر، تاکنون بعد از گذشت مدتی زیاد همچنان ناشناخته و در پرده‌ای از ابهام باقی مانده‌اند، لذا جا دارد که با تصحیح و احیای این میراث مکتوب، باعث آشنایی نسل حاضر و آیندگان با هویت ادبی و فرهنگی جامعه شده و از نابودی این اثر ارزشمند در گذر زمان جلوگیری کند.

۱-۲- پیشینه پژوهش

نسخه کلام الملوک منحصر به فرد است. و با توجه به محتوای نسخه که یک اثر عرفانی و دینی محسوب می‌شود و با ویژگی‌های خاص آن اهمیت و ضرورت بررسی و تحلیل آن از جهات مختلف مسلم می‌گردد. تاکنون تذکره عرفانی کلام الملوک باباجان قزوینی تصحیح نشده، اما در برخی از کتاب‌ها و منابع عربی و فارسی اشاره‌ای کوتاه به این اثر و انتساب آن به باباجان قزوینی شده، که این آثار به شرح زیر است:

- بخشی از دست‌نوشته‌های آثار بهاء الدین عاملی (متوفای ۱۰۳۰ ه. ق) در کتابخانه مرعشی نجفی (گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی)، به کوشش سید محمود مرعشی نجفی و میر محمود موسوی جمع‌آوری گردید، اشاراتی به زندگی باباجان قزوینی شده است.

- در سال ۱۳۹۱، کتاب در پرتو روضات، پنجاه مقاله در تراجم، کتابشناسی، نسخه‌شناسی و تاریخ، سیدمحمدعلی روضاتی (م ۱۴۳۳ ق)، که در قم، توسط مؤسسه کتاب‌شناسی شیعه چاپ شد، به ذکر نامی از باباجان قزوینی و نسخه خطی کلام الموک پرداخت.

- محمدرضا بندرچی، در سال ۱۳۷۹، در مقاله‌ای تحت عنوان «رساله حاجی بابا قزوینی در شرح یک حدیث نبوی» که در مجله علوم حدیث منتشر کرد، به معرفی کوتاه باباجان پرداخت.

- بشری، در سال (۱۳۹۴). در مقاله‌ای با عنوان «حاجی بابا قزوینی، برجسته‌ترین شاگرد شیخ بهایی» که در جشن نامه دانشور فرهنگیار سیدمحمودمرعشی نجفی منتشر شد به شرح مختصر زندگی باباجان قزوینی و معرفی کتاب «مشکول» او پرداخت.

- در سال (۱۳۰۰) کتاب مشکول حاجی بابا بن میرزا جان قزوینی با ترجمه عبارات عربی از محمد باقر بن اسماعیل حسینی خاتون‌آبادی، به دستور صنیع الدوله، از روی نسخه متعلق به شیخ محمد مهدی بن حاجی ملا آقابزرگ، در تهران به چاپ سنگی رسید.

همان‌گونه که از عناوین مقاله‌ها و کتاب‌های فوق پیداست، اغلب آثار مذکور به ذکر نام و معرفی مختصر باباجان قزوینی پرداختند و تحلیل و معرفی نسخه خطی کلام الملوک انجام نشده است، لذا ضرورت دارد تا مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۳- روش تحقیق

در این تحقیق با استفاده از روش توصیفی و برپایه برابرز کتابخانه‌ای تلاش شد، تا نسخه خطی کلام الملوک باباجان قزوینی مورد تحلیل و ارزیابی قرار گیرد، از این رو برای معرفی نسخه، نمونه‌های از مختصات لفظی و محتوایی مبتنی برهدف و منتخب از متن نسخه کلام الملوک استخراج گردید. برای جمع‌آوری اطلاعات از روش اسنادی (فیش برداری به صورت توصیفی) و پیمایشی (استفاده از متن نسخه خطی) استفاده شده است. نسخه‌های خطی بخشی از میراث فرهنگی یک جامعه و به منزله شناسنامه فرهنگی، تاریخی، ادبی و قومی یک ملت است، لذا مرمت و تصحیح این آثار، اوج نهادن به هویت علمی و فرهنگی این مرز و بوم است.

۲- مباحث نظری تحقیق

۲-۱- معرفی نسخه خطی

کلام الملوک به سال ۱۰۴۳ ق تالیف یافته است و نسخه دیگری از آن در منابع یافت نشد. این اثر از نگارش‌های حاجی بابا فرزند میرزا جان قزوینی است. و نسخه یگانه آن به شماره ۱۰۲۹۴ در کتابخانه مجلس نگهداری می‌شود. (طباطبایی بهبهانی، ج ۳۲، ص ۳۰۵ - ۳۰۷). در دیباچه، مؤلف خود را باباجان ابن حاجی روحی جان قزوینی معرفی می‌کند و در همان جا به مناسبت نقل حدیثی از چهل حدیث شیخ بهایی در آغاز کتاب به نیت تیمن، شیخ

را چنین توصیف می‌کند: «و این شیخ بزرگواری که نامش برده شد، پیر شریعت و طریقت و حقیقت فقیر است و فقیر بیست و هشت سال در خدمت ایشان بودم در سفر و حضر؛ و مولود مبارک ایشان در سنه ثلاث و خمسین و تسع مائة بعد از هجرة النبوية (ع) بوده و وفاته - رحمة الله علیه - في آخر النهار يوم الثلاثاء ثاني عشر خلت من شهر شوال المعظم من شهر سنة ثلاثين بعد الألف...، پس هفتاد و هفت سال داشته باشد.» (باباجان قزوینی، ص ۲). همراهی ۲۸ ساله مؤلف کلام الملوک با شیخ بهایی، بارزترین گواهی در این اثراست. بر اساس جمله پایانی مؤلف در انتهای کتاب و پیش از رقم کاتب، او در ذی حجه ۱۰۴۳ قی از تألیف آن فارغ شده و کاتب نیز - که «قاسم بن محمد ابن مرحوم مغفور صوفی خواجه» نام دارد. در صفر ۱۰۴۴ ق کتابت آن را به پایان برده است. انگیزه نگارش این اثر، بیان یک دوره تعلیمات صوفیانه برای مردم صوفی ستیز روزگار است که بخش زیادی از آن صرف نقل احوال، اقوال و کرامات صوفیان متقدم (به احتمال بسیار برگرفته از تذکرة الاولیای عطار) شده است.

در مجموع، موضوع کلام الملوک باباجان قزوینی، در احوالات و سخنان عرفا و اولیاء است؛ چنان که در مقدمه آمده مؤلف به مدت ۲۸ سال در خدمت پیر شریعت و طریقت خود شیخ بهاء‌الدین محمدبن حسین عاملی بوده است. احوال عرفایی که در کتاب کلام الملوک آمده عبارت است از:

بایزید بسطامی، رابعه، ابراهیم ادهم، حسین منصور حلاج، فضیل عیاض، ابوحنیف حداد، سری سقطی، اویس قرنی، حسن بصری، بشرحافی، شبلی، مالک دینار، ذوالنون مصری، شقیق بلخی و...

۱.۱.۲. مشخصات فیزیکی نسخه خطی کلام الملوک

مشخصات فیزیکی نسخه خطی به شرح زیر است:

۱۸/۵*۲۴/۵سم. ۱۶۳گ. ۲۱س. تیماج قهوه‌ای، مجدول، ترنج با سر با زمینه پرنده و گل و بوته، لچکی. (برخی صفحات وصال شده؛ اندکی موریانه خوردگی دارد.)

۳- بحث و بررسی

۳-۱- مختصات لفظی

یکی از ارکان اساسی نثر که ارزش واقعی آن رامشخص می‌کند «فرم» است. اگر فرمی زیبا و متناسب باشد موجبات نثر استوار و محکم را فراهم می‌آورد. فرم مجموعه‌ای پیوسته از تصویر، زبان، خیال (عناصر سازنده صورت) و... است که درک نثر، سازش و هم‌نوایی را پدید می‌آورد. وقتی اغلب این عوامل یاد شده و یا تعدادی از آن‌ها، با یک دیگر ترکیب شده و منجر به تازگی شود، فرم تازه‌ای را به وجود می‌آورد. فرم به نویسنده تشخص می‌دهد، شکل یا فرم (form) نثر کلام الملوک باباجان قزوینی به نظر می‌رسد شکل بازسازی شده و امروزی شده همان نثر ساده و مرسل قدیم (سده‌های چهارم و پنجم ه. ق) است و همانند نثر ساده قدیم، عناصرش را از گفتار مردم اخذ می‌کند. برخی از مختصات بارز نثر کلام الملوک باباجان قزوینی به شرح زیر است:

۳-۱-۱- واژه‌ها و ترکیبات با شکل و هیأت قدیم

شوخ: چرک جامه که به تازی آن را وسخ گویند (دهخدا، مدخل کلمه)

«سیئات حسنات را چنان محو می‌کند که آب شوخ جامه را» (باباجان قزوینی، ص ۷۳).
سکپا: نوعی از آش است که از بلغور گندم و سرکه و نبات و گوشت و کشمش سازند (غیاث الدین رامپوری، مدخل کلمه).

«و سکپا ترتیب کردیم» (باباجان قزوینی، ص ۱۳۰).

بازار کردن: داد و ستد کردن، بازرگانی کردن. معامله کردن.

«گفت اینها را به بازار بر و قیمت کن و بازار به بازار برد و بنمود هر یک هزار دینار قیمت کردند» (باباجان قزوینی، ص ۱۲۹).

پستاخی: صورتی از پستاخی و گستاخی.

کس مباد که بر بساط سلاطین پستاخی کند (باباجان قزوینی، ص ۱۱۱).

پاس و پاش: پاس یعنی مراقبت و محافظت کردن. پاش یعنی پاشیدن و پراکنده ساختن.

پس پاش می باید نه پاشش (همان، ص ۲۹۳).

پشتی داشتن: توکل کردن

حسین گوی قضا به پایان میدان رضا انداخت و از یک یک بند او خروش اناالحق بر می آمد پس پاره پاره کردند تا از کردنی و پشتی پیشش نماند (همان، ص ۲۶۲).

دندان مزد: پول یا جنسی که پس از اطعام مساکین به آنان دهند (معین، مدخل کلمه).

«و درویشان را خرما دادی و استخوان خرما بشمردی هرکه بیش تر بهر استخوانی درمی بدادی و گفתי این مزد دندان شماست (همان، ص ۱۶۴).

اشکال: پای بند، ریسمان، دام و بند

با آن اشکال که برپایت کردند چه کردی؟ (همان، ص ۸۹).

موافقت کردن: همراهی کردن

یکی از او پرسید: به زبان ذکر می‌گوییم و دل با آن یار نمی‌گردد. گفت: شکر کن که یک عضو باری مطیع شد؛ باشد که دل نیز موافقت کند (همان، ص ۲۱۳).

قرابه: شیشه، شراب، صراحی (معین، مدخل کلمه).

سپاهی دید با قرابه و زنی پیش او نشسته که از آن قرابه می‌آشامید (باباجان قزوینی، ص ۷۹).
فرو شدن: پایین آمدن (نفیسی، مدخل کلمه)

یکی از اصحاب کوزه آب برداشت، آب چاه فروشد. چون حسن از نماز فارغ شد گفت: خدای را استوار نداشتید تا آب چاه فرو شد (باباجان قزوینی، ص ۷۴).

۳-۱-۲- زبان ساده

گفت: نقل است که یکی پیش حاتم شد و گفت: مالی بسیار دارم، خواهم تو را و یاران تو را نصیب کنم. حاتم گفت: ترسم چون بمیری، مرا باید گفت: ای روزی دهنده آسمان! روزی دهنده زمین مرد (باباجان قزوینی، ص ۲۳۳).

۳-۱-۳- ایجاز

علامت شوق، دوست داشتن مرگ است در حال راحت (باباجان قزوینی، ص ۶۲).

دوستی اهل زمانه را چون خوردنی بازار یافتم به رنگ نیکو، به طعم ناخوش (همان، ص ۳۳).

گفت: صحت تن در اندک خوردن است، صحت روح در اندکی گناه (همان، ص ۱۲۳).

گفت: هر که پنددهنده ای خواهد، گو در اختلاف شب و روز نگر (همان، ص ۲۸۱).

۳-۱-۴- استشهاد به آیات قرآن کریم

بی شک یکی از شاخصه‌های نثر کلام الملوک قزوینی، تاثیر پررنگ و همه جانبه از قرآن کریم در این کتاب است. استفاده از آیات قرآن کریم به منظور تشبیه، تعلیل، توصیف، تاکید و... در اغلب متن دیده می‌شود. این نویسنده، از تضمین آیات، در جهت بیان صریح‌تر معانی استفاده می‌کند.

شمیسا، در کتاب سبک‌شناسی نثر آورده است که

استفاده از آیات واحادیث در نثر و نظم فارسی از قرن چهارم تا نیمه اول قرن پنجم، در حدی که در رساندن معنای کلام مفید واقع شود، استفاده می‌شده و بعد از آن، از نیمه اول قرن پنجم به بعد و با تسلط سلطان محمود بر ری (که باعث اختلاط مردم خراسان و عراق می‌شود و تاثیر پذیرفتن این هردو از یک دیگر در تمامی زمینه‌ها) توجه آنان به صوفیان و حکومت بغداد، رواج زبان عربی و توجه به معارف اسلامی و تاسیس مدارس علمی و خانقاه‌ها، همه باعث می‌شوند که تغییراتی در نثر و نظم حاصل شود، که یکی از بارزترین این تغییرات، استفاده از آیات واحادیث هم در حوزه معنایی و هم در جهت آراستن کلام در حدی متعارف و خالی از تکلف است. (شمیسا، ص ۷۶-۷۷).

باباجان قزوینی نیز، چون دیگر نویسندگان از آیات هم در معنا و مفهوم وهم در جهت آراستگی کلام و لفظ بهره گرفته است. این استفاده از آیات نیز، هم چون دیگر آراستگی‌ها وزینت‌های کلام که درنثر کلام الملوک این نویسنده و شیوه بیان او، به زیبایی و به دور از تکلف و تصنع آورده شده، گاه به صورت آشکار و گاه با اشاره و تلمیح آورده می‌شود. و گاه آن چنان در بطن و عمق کلام فرو می‌رود که با زبان درآمیخته، به طوری که مخاطب بدون مراجعه به معنا تشخیص نخواهد داد که در آن چه خواننده و به سادگی از آن گذشته به شکل‌های پنهان از کلام قرآن استفاده شده است.

آوردن آیات از جهتی، هنر نویسنده و ابداعات و نوآوری‌های او را درنثر نویسی نشان می‌دهد و از جهت دیگر، نشان از آگاهی و تسلط فراوان او به قرآن کریم است که گاه حتی از کلمه قرآنی نیز در جملات عادی استفاده کرده و در اصطلاح «ترکیبی قرآنی» می‌آفریند.

نثر کلام الملوک با ویژگی ایجاز همراه است و این نویسنده تلاش می‌کند که در کمترین کلام، بیشترین معنا را بیاورد. هم چنین استفاده از آیات کمک می‌کند که معنا، زودتر و راحت‌تر به مخاطب تفهیم شده و به ظاهر کلام نیز آراستگی می‌بخشد.

.... این را از قرآن نوید داده گفت: بلی. قال الله تعالی: كَلَّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ. یعنی هر چیزی را که می‌خوانیم بر تو از اخبار پیغمبران و آن چیز چیست آنچه ثابت می‌گردانیم و بر جای میداریم به آن دل تو را یعنی فایده‌های رسد این است که دل تو را بیاراید و یقینت بیفزاید و بر ادای رسالت ثبات نمایی و بر ایدای کفار شکیبی باشی... (باباجان قزوینی، ص ۱).

...آیه وافی هدایت «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى.» (همان، ص ۵).

در لوح محفوظ نوشته اند تا آن وقت نرسد بیرون رفتن از سرای فانی میسر نیست و چون منقضی شود لمحہ مجال توقف نه، چنانچه آیه کریمه «إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ» به آن ناطق است. (همان، ص ۷).

۳-۱-۵- استشهاد به احادیث

یکی دیگر از مختصات نثر کلام الملوک باباجان قزوینی، تاثیرپذیری از احادیث و دعاهای منسوب به معصومین (ع) است، که نشان‌دهنده اشرف و آشنایی این نویسنده به احادیث است، و از جهتی نشان می‌دهد که این شخصیت اشرف کم نظیری به این مقوله داشته است. به نمونه‌های زیر توجه فرمایید:

حدیثی که روایت شده است از حضرت مقدسه مصطفوی صلوات الله علیه و آله که مررت لیلۃ اسری بی علی أناس تقرض شفاهم بمقاریضی من نار، فقلت: من هؤلاء یا جبرائیل؟ فقال: هؤلاء خطباء من اهل الدنیا ممن كانوا یأمرون الناس بالبرّ وینسون انفسهم. یعنی شبی که مرا به معراج می‌بردند، گذشتم بر جمعی که لب‌های ایشان را به مقراض آتشین قطع می‌کردند. از ایشان پرسیدم که شما چه کسانیید؟ و به چه گناه مستوجب این عقوبت شده‌اید؟ گفتند: بودیم ما جمعی در دار دنیا که مردم را به خیر و اعمال نیک ... می‌ساختیم و خود مبادرت به آن

نمی‌نمودیم و ایشان را از مناهی منع می‌کردیم و خود مرتکب آن بودیم و دامن کردار ما به آن آلوده بود. (باباجان قزوینی، ص ۱۶۱).

۳-۱-۶- به‌کارگیری اشعارفارسی

درکلام الملوک باباجان قزوینی اشعار فارسی بسیاری استفاده شده است که از آثار شاعران بزرگ زبان فارسی انتخاب شده است. اشعارفارسی، در نثرکلام الملوک، جای خاصی ندارند، گاهی در صدر متن و مبحث اصلی به کار می‌روند و گاهی در هماهنگی و تناسب بامتن، در متن به کار گرفته می‌شوند و زمانی نیز در پایان مبحث، به عنوان حسن ختام ذکر می‌گردند.

اشعار استفاده شده در کلام الملوک قزوینی، از اشعارنظامی، مثنوی معنوی مولانا، افضل الدین کاشانی، مومن حسین یزدی، شیخ بهایی و... گزینش و انتخاب شده اند.

در عبارت زیر ابیاتی از مثنوی مولوی که در متن کلام الملوک به کار رفته، به عنوان شاهد مثال نقل می‌شود:

... چنان چه کلام مولوی معنوی در مثنوی شاهد بر آنست که گفته است:

پای استدلالیان چوبین بود پای چوبین سخت بی‌تمکین بود

مولانا مومن حسین یزدی رحمه الله نیز درین مقام رباعی دارد که ذکر آن نیز اگرچه در اصل بیت مناسب نمود

حق را نتوان شناخت از روی کتاب حکمت نبرد راه به اقلیم ثواب در وادی معرفت

(همان، ص ۱۸)

۳-۱-۷- آوردن جملات کوتاه

یکی از مختصات نثر کلام الملوک قزوینی، کوتاهی جمله‌ها است؛ مختصه‌ای که از قرن ششم به بعد، جز در گلستان سعدی، متروک شد و در کتاب‌هایی نظیر کلیله و دمنه، مرزبان نامه، تاریخ و صاف و... به کار گرفته نشد؛ این شیوه نیک را که با روح زبان فارسی بسیار سازوار است، گویی باباجان قزوینی احیا کردند.

... چنان که یکی از او [فضیل] پرسید که تو مشتاق خدایی؟ گفت: نه. گفت: چرا؟ گفت: به جهت آنکه

شوق به غایت بود، اما چون غایب حاضر شود کجا شوق بود! گفتند: معرفت چیست؟ گفت: مدارج آن سه است به درجه. اول اثبات وحدانیت واجد قهار. و درجه دویم بریده کردن دل از ماسوی الله. و درجه سوم آنکه هیچ کس را از عبادت کردن آن راه نیست. ... (همان، ص ۱۱۴).

باباجان، به ندرت از جملات طولانی بهره می‌گیرد:

... و ملاحظان این خطاب و مطالعان این کتاب را که انفس رغایت اولوالالباب واعظم مواهب ملک وهاب

و ... ارواح و شفای اشباح و موصل علیل به طبیب و هادی محب محیب و جلای احزان کشف قرآن وسعت ارزاق و طیب اخلاق و فقه اکبر احدی و شرع اطهر محمدی و بیان اصل اصول دین و ایضاح اسرار وصول و یقین است از اسرار اهل الله با نصیب گردان.... (همان، ص ۳۰۰).

۳-۱-۸- حذف فعل به قرینه

«... محامد او بسیار است. و فضایل او بی شمار.» (همان، ص ۴۷).

۳-۱-۹- همی به جای می

«... و وحی آمد به بعضی از انبیاء علیهم السلام که به خُردی گناه منگرید بزرگی آن نگر و فرمان وی را خلاف همی کنی و...» (همان، ص ۵۰).

۳-۱-۱۰- ی به جای می در آخر فعل

تا او را زر و سیم فرستادمی (همان، ص ۳۸).

اگر در من نگرستی بر تو فرو نیامدمی (همان، ص ۱۶۲).

۳-۱-۱۱- اتصال جملات با «و»

یکی از مختصه‌های ظاهری سخن باباجان قزوینی در نثر کلام الملوک کاربرد فراوان «و» است. او بدون استثناء کل متن کتاب خویش را با «و» به هم متصل کرده است:

سوم آنکه شاد شو به گناه و آن غنیمتی و فتوحی شمرد و بلاد فخر آورد و باشد که به بارنامه بگوید که من فلان را بفریستم و مال وی ببردم و وی را بمالیدم و دشنام دادم و خجل کردم و در مناظره وی را .. بردادم و امثال این و هرکس به سبب هلاک خویشتن شاد شود، و فخر کند دلیل آن کند که دل وی سیاه شده است و هلاک از آن بود... (همان، ص ۵۰).

۳-۱-۱۲- کاربرد فراوان لغات عربی

تسلط باباجان قزوینی به زبان عربی و تحصیل سالیان متمادی در حوزه‌های دینی بازتاب گسترده‌ای از نظر بکارگیری لغات، کنایات و اصطلاحات عربی در اشعار وی را نشان می‌دهد. مالک گفت: «...وقتی زنی گفت: ای مُرّائی! مالک جواب داد: بیست سال است کسی مرا به نام نخونده است، تو نیک دانستی من کیم (باباجان قزوینی، ص ۳۳).

ای پسر ادهم علیک بالعباد بالماء و المحراب دور دور مرو که مهجور گردی و نزدیک نزدیک میا که رنجور گردی (همان، ص ۱۱۱).

۳-۲- بررسی کتاب کلام الملوک از نظر فکری و محتوایی

منظور و مراد از موضوع، همان درونمایه یا تم (Theme) است و آن مفاهیمی است که در نثر کلام الملوک باباجان قزوینی به کار رفته است.

برخی از شاخص‌ترین درون‌مایه‌های نثر این نویسنده عبارت است از:

۳-۲-۱- همدردی و عطوفت با مردم در کلام الملوک

انسان‌های کامل علی‌رغم خشم، ناشکیبایی و یا بیزاری ناگهانی، دارای احساس همسانی، همدردی و عطوفت

عمیقی نسبت به هم‌نوعان خود هستند. به این دلیل، تمایلی واقعی برای کمک به نژاد بشر دارند، به طوری که گویی همگی آن‌ها اعضای یک خانواده محسوب می‌شوند.

به نمونه‌های زیر از همین تفکر در کلام الملوک قزوینی توجه فرمایید:

خداوند از همه کس بر مردم مهربان‌تر است و هرگز از بنده نومید نمی‌شود: [بایزید] گفت چهل سال روی به خلق آوردم و ایشان را به حق خواندم؛ کس مرا اجابت نکرد. روی از ایشان بگردانیدم و به حضرت رفتم همه را پیش از خود دیدم آنجا یعنی عنایت حق در حق خلق پیش از عنایت خود دیدم آنچه من می‌خواهم حق تمام به یک نظر عنایت آن همه پیش از من به خود رسانید... (باباجان قزوینی، ص ۸۳)

عطوفت به مردم این است که هرگز موجبات آزار کسی را فراهم نکنی: «...رنج خود بر هیچ کس نیفکنی و بار خود، اندک و بسیار از همه کس برداری...» (همان، ص ۱۰۰)

عطوفت و شفقت بر مردم به اندازه‌ای است که درویش حاضر است تا به جای همه عاصیان در دوزخ شود:

ابوعثمان گوید که با ابوحفص به خانه ابوبکر حنیفه بودم و جمعی از اصحاب آنجا بودند؛ از درویشی یاد می‌کردند... گویم: تو را چه بدین آورده است؟ پس گفتم: شفقت بر خلق. پس گفت: شفقت تو تا چه حد است بر خلق؟ گفتم: تا بدان حد که اگر خدای تعالی مرا به عوض همه عاصیان در دوزخ کند و عذاب کند روا دارم... (همان، ص ۱۰۹)

در ادامه این مطلب آمده است که واعظ حتی لباس خود را به گدا می‌بخشد:

... چون مجلس به آخر آمد، سایلی برخواست و پیراهنی خواست در حال پیراهن خود بیرون کردم و به وی دادم... (همان، ص ۱۰۹)

با اینکه افراد کامل از کاستی‌های دیگران به شدت آزرده خاطر می‌شوند، ولی به طرز برجسته‌ای علاقه‌مند کمک به آن‌ها هستند.

... پس چون به مکه رسید، جماعتی مساکین را دید مضطر فرو مانده خواست که در حق ایشان انعامی کند گرم گشت و حالتی بر وی ظاهر شد دست فرو کرد و سنگی برداشت و گفت به عزت تو که اگر چیزی نمی‌دهی جمله قنادیل مسجد بشکنم! این بگفت و در طواف آمد و در حال یکی بیامد و صره زر بیاورد و بدو داد تا به درویشان خرج کرده.. (همان، ص ۱۱۰)

من نیک خوی را ندانم مگر در سخاوت و بدخوی را نشناسم الا به بخل. (همان، ص ۱۱۱).

«[بشر حافی] خواب دیدم گفتم: یا امیرالمومنین مرا پندی ده. گفت: چه نیکوست، شفقت توانگران به

درویشان...» (همان، ص ۶۱) باباجان در اغلب بخش‌های کلام الملوک در ضمن یادآوری عزلت و گوشه‌گیری عرفاء، خلق‌نوازی آنان را می‌ستاید. حس همدردی نسبت به انسان‌ها در کلام الملوک قزوینی تبلور ویژه‌ای دارد. باباجان قزوینی با بهره‌گیری از شرح حال عرفاء و ذکر مقامات عرفانی در پی آن است تا چنین آموزه‌والایی را فراگیر کند و بدان جنبه اجتماعی بخشد؛ زیرا او به خوبی می‌دانست تعالی و رشد سطح معنوی جامعه زمانی محقق می‌شود که همه اعضای آن خود را ملزم به رعایت آموزه همدردی با خلق بدانند.

۳-۲-۲- نگاه کل‌گرا به نوع بشر

عرفا و درویشان نسبت به بشریت، نگاهی عمومی از همدلی و خویشاوندی دارند و انسان را به عنوان یک واحد کل در نظر می‌گیرند. باباجان قزوینی نیز در کلام الملوک همین نگاه را نسبت به کل بشر دارد:

[حاتم اصم] «روزی یاران را گفت عمریست تا من رنج شما می‌برم.» (باباجان قزوینی، ص ۱۰۳)

در نتیجه، همه مباحثی که باباجان قزوینی در کلام الملوک خود طرح و شرح کرده، به نوعی مربوط به آدمی است و همگان را فارغ از هر قید و مرزی دربر می‌گیرد

در کلام الملوک مردم‌داری عارف به حدی است که عارف حتی نمی‌خواهد سنگی، پای کسی را بی‌آزارد. باباجان حکایت می‌کند که ابوحنیفه حداد مقام بلند بدین سبب یافت که سنگی از راه مردم برداشت تا ای مردم را رنج نساند: «سنگی از راه به پای از راه به کناره افکندم تا کسی بر او نیفتد...» (همان، ص ۱۰۸)

برای اینکه بیشتر بتوانیم استعداد‌های بالقوه خود را شکوفا سازیم، باید در تدارک ایجاد جامعه‌ای باشیم که در آن نیازهای هر فرد... به نحو مطلوب برطرف شود. یکی از نشانه‌های کل‌نگری باباجان قزوینی، سفارش او به برخورد انسانی با مردم است. از دید او، انسان حقیقی کسی است که همواره نگرشی دوستانه در حق هموعان خود داشته باشد و آزار آن‌ها را ناروا بشمارد. باباجان قزوینی در کلام الملوک با اصل قرار دادن کم‌آزاری و نفی نکردن دیگران، می‌کوشد تا با حسن سلوک، تنوع و تکثر گروه‌های اجتماعی را به عنوان واقعیت در نظر گیرد:

...تورا وصیت می‌کنم چون با بدخوی صحبت داری خوی بد او را در خوی نیک خود آر تا عیشت مهیا و ... بود و چون کسی با تو انعامی کند اول خدای را شکر کن بعد از آن آنکس را که حق دل او را بر تو مهربان کرد... (باباجان قزوینی، ص ۸۶)

او باور دارد اگر سه خصلت را در وجود آدمی باشد، دیگران از وی منفعت یابند: «...سه چیز است که اگر آن را بیابند از آن بهره بردارند... دوستی نیکو با صیانت و با وفا و با شفقت...» (همان، ص ۹۵) حس همدردی در کتاب کلام الملوک، برجسته‌ترین آموزه‌ای است که احساسات او را نسبت به نوع بشر نشان می‌دهد. این وجه، بیانگر اعتبار انسان در کتاب کلام الملوک است.

۳-۲-۳- توجه به مفاهیم اساسی انسانی

عرفا به عمیق‌ترین مفهوم ممکن، مردم‌گرا هستند و با هر کسی که از منش مناسبی برخوردار باشد، بدون در نظر گرفتن طبقه، تحصیلات، نژاد و یا رنگ، می‌توانند مهربان باشند و هستند. این ویژگی در کتاب کلام الملوک، بسیار برجسته است. آنچه برای او اهمیت دارد، اصل انسانیت است، نه ویژگی‌های انتسابی کم‌اعتبار یا بی‌ارزش. برای او انسانی ارزشمند و درخور احترام است که به جنبه‌های معنوی وجود خود توجه کرده و برای شکوفایی ظرفیت‌های بالقوه‌اش کوشیده است.

مردی در مجلس جنید درخواست و سوال [گدایی] کرد جنید را در خاطر آمد که این مرد تن درست است کسب تواند کرد سوال چرا می‌کند؟ و این مذلت بر خود چرا می‌نهد؟ آن شب در خواب دید که طبقی سرپوشیده پیش او نهادند و او را گفتند: بخور چون سرپوش برداشت سایل را دید مرده و بر آن طبق نهاده گفت من گوشت مرده نخورم! گفتند پس چرا دی می‌خوردی در مسجد! جنید دانست که غیبت کرده است. .. گفت از هیبت آن بیدار شدم و طهارت کردم و دو رکعت نماز گزاردم و به طلب درویش رفتم او را دیدم بر لب دجله و از آن تره ریزها که شسته بودند از سر آب می‌گرفت... (باباجان قزوینی، ص ۱۱۶) نقلست که یکی پیش جنید حکایت می‌کرد از گرسنگی و برهنگی. جنید گفت برو و امین باش که او گرسنگی و برهنگی به کسی ندهد که تشنگی می‌زند و جهان را پر از شکایت کند و به صدیقان و دوستان خود دهد تو شکایت مکن. (همان، ص ۱۲۱)

۴. نتیجه‌گیری

کتاب کلام الملوک بابا جان قزوینی از نسخه‌های خطی منحصر به فرد است. این اثر حاوی مطالبی با موضوع و محوریت عرفان است. در حقیقت مجموعه‌ای از اندیشه و افکار عارفان و نویسندگان معروف گذشته همراه با داستان‌های قدیم ایرانی و گاه قرانی که منشاء بسیاری از آن‌ها قران و کتاب‌های عرفانی است. مؤلف اثر در نگارش به آثاری از قبیل مننوی شریف، تذکره الاولیا، کشف‌المحجوب، گلشن راز، کشف الاسرار میبیدی و... نظر داشته است. نویسندگان می‌کوشد تا در نقل داستان‌ها رنگ و بوی عرفانی به آن‌ها ببخشد. از این رو وی به داستان‌های عرفاء بسیار دلبستگی دارد و به فراخور حال، مقام و موضوع، گریزهایی به داستان‌های آنان می‌زند و حوادث زندگی آنان را در کنار مباحث کتاب ذکر می‌کند. قلم نویسندگان تلفیقی از نثرهای ساده، مسجع و فنی است. او می‌کوشد تا برخی از نکات کلیدی را از سخنان عارفان و گاهی از جانب خود روشن سازد. از دیدگاه ساختار زبانی باید گفت بابا جان قزوینی کوشیده است از زبان گذشتگان و رویه زبانی آنان بهره جوید تا اثر خویش را مقبول طبع عام کند. با سیری در کتاب کلام الملوک درمی‌یابیم پیام‌های سازنده اخلاقی و تربیتی در آن مندرج است که در فضای بس صمیمانه و خودمانی با مخاطب، گرم گفتگو می‌شوند و از همان موضع به عنوان ناصح مشفق، پندهایی پرسوز و با تاثیر می‌دهند. بابا جان سعی کرده است که تأویل آیات مطابق با اندیشه و مشرب صوفیه باشد؛ به همین جهت در بیشتر موارد کوشیده به اصطلاحات عرفانی متوسل شود. او گاهی چنان خود را غرق در این فکر کرده است که از

مقصود اصلی و واقعی آیه بازمانده است. غلبه روایات، تأویلات ذوقی و استناد زیاد به اقوال عارفان، وی را در مقام نقد قرار داده است. یکی از راه‌های انتقال مفاهیم عرفانی در متون صوفیانه منثور و منظوم فارسی، استفاده از قالب حکایت و داستان است. حکایات صوفیه به عنوان بخش مهمی از ادبیات عرفانی با اهداف گوناگونی در کتب صوفیه به کار گرفته می‌شوند که عمده‌ترین آن‌ها ترغیب و تعلیم است. کلام الملوک از این جهت در خور بررسی است. بیشتر صوفیه و به ویژه بزرگان آنان، ارزش زیادی برای این حکایات قائل بودند و از آن‌ها به عنوان الگو و سیره عملی بزرگان خود استفاده می‌کردند، تا به مریدان، روش درست سلوک را بیاموزند.

عدم تعارض منافع

نویسندگانی که نام‌هایشان ذکر شده است تأیید می‌کنند که هیچ وابستگی یا مشارکتی با هیچ سازمان یا نهادی که منافع مالی (مانند حق الزحمه؛ کمک‌های آموزشی؛ شرکت در سخنرانی‌ها؛ عضویت، استخدام، مشاوره، مالکیت سهام یا سایر منافع مالی؛ و شهادت کارشناسی یا ترتیبات مجوز اختراعات) یا منافع غیرمالی (مانند روابط شخصی یا حرفه‌ای، وابستگی‌ها، دانش یا باورها) در موضوع یا مواد مورد بحث در این دست‌نوشته ندارند.

فهرست منابع

- آرین پور، یحیی، *از صبا تا نیما*، جلد ۱، زوار، تهران ۱۳۸۲.
- استیور؛ دان آر، *فلسفه زبان دینی*، ترجمه ابوالفضل ساجدی، ادیان، قم ۱۳۹۳.
- افشار، ایرج، «اصطلاحات خط، کاغذ و نسخه شعر عصر صفوی»، نامه بهارستان، سال ۳، شماره ۵، زمستان ۱۳۸۱ ص ۴۸۱-۴۸۶.
- اصغری هاشمی، محمدجواد، *شیوه نامه تصحیح متون*، دلیل ما، تهران ۱۳۸۸.
- انوار، عبدالله، *فهرست نسخ خطی کتابخانه سازمان اسناد ملی*، تهران ۱۳۹۴.
- باباجان قزوینی، *نسخه خطی کلام الملوک*. شماره ۱۰۲۹۴، کتابخانه مجلس (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی)، تهران ۱۰۴۳.
- بندرچی، محمدرضا، «رساله حاجی بابا قزوینی در شرح یک حدیث نبوی»، علوم حدیث، سال ۵، شماره ۱ (پیاپی ۱۵)، بهار ۱۳۷۹، ص ۱۲۹-۱۳۳.
- بهار، محمدتقی، *سبک‌شناسی*، امیرکبیر، تهران ۱۳۷۳.
- تهرانی، آقا بزرگ، *الذریعه الی تصانیف شیعه*، دارالکتب العلمیه، نجف ۱۳۵۵.
- تیموری خانی، افسانه، سعیده اکبری داریان، فتح‌الله کشاورز. (۱۳۹۰)، «تحلیل اطلاعات نسخه‌شناختی نسخه‌های خطی موجود در کتابخانه دیجیتال» سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، مجله مطالعات ملی کتابداری و سازمان‌دهی اطلاعات، شماره ۸۷، پاییز ۱۳۹۰ ص ۴۷-۵۵.
- جعفری، عباس، *کتاب‌شناسی نوین کشورها*، انتشارات مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتا شناسی، تهران ۱۳۸۲.
- جهانبخش (۱) جویا، *راهنمای تصحیح متون*، میراث مکتوب، تهران ۱۳۸۴.
- (۲)، *تأملات نظری کارآمد در تصحیح متون ادبی*، میراث مکتوب، تهران ۱۳۷۸.
- حرّ عاملی، محمد بن حسن، *أمل الأمل*، تحقیق: السید أحمد الحسینی، دار الكتاب الاسلامی، قم ۱۳۶۲.
- خیام پور، عبدالرسول، *فرهنگ سخنوران*، طلایه، تبریز ۱۳۴۰.
- درایتی (۱) مصطفی، *فهرست واره دست نوشته‌های ایران (دنا)*، ر سازمان اسناد و کتابخانه جمهوری اسلامی ایران، تهران ۱۳۸۴.
- (۲)، *فهرست نسخه‌های خطی ایران (فخنا)*، نشر سازمان اسناد و کتابخانه جمهوری اسلامی ایران، تهران ۱۳۸۸.

- دهخدا، علی اکبر، *لغت نامه*، دانشگاه تهران ۱۳۷۷.
- زمردی، حمیرا، *نظریه ناسازه‌ها در ساختار زبان عرفان*، زوار، تهران ۱۳۹۵.
- زرین کوب (۱) عبدالحسین، *پله پله تا ملاقات خدا*، علمی، تهران ۱۳۷۳.
- (۲)، *نقد ادبی*، امیرکبیر، تهران ۱۳۷۷.
- سلطانی، پوری؛ فروردین، راستین، *اصطلاح‌نامه کتابداری*، کتابخانه ملی ایران، تهران ۱۳۷۹.
- شفیعی کدکنی؛ محمدرضا، *زبان شعر در نثر صوفیه*، سخن، تهران ۱۳۹۲.
- شمیسا (۱) سیروس، *سبک‌شناسی*، امیرکبیر، تهران ۱۳۶۹.
- (۲)، *سبک‌شناسی نثر*، میترا، تهران ۱۳۸۲.
- صفا (۱) ذبیح‌الله، *آیین سخن*، انتشارات ققنوس، تهران ۱۳۶۶.
- (۲)، *تاریخ ادبیات در ایران*، فردوسی، تهران ۱۳۸۰.
- طباطبایی بهبهانی، سیدمحمد، *فهرست نسخ خطی کتابخانه مجلس*، انتشارات دانشگاه تهران ۱۳۸۶.
- عظیمی (۱) حبیب‌الله، *اصول و مبانی نسخه‌شناسی در کتب خطی*، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران ۱۳۸۹.
- ____ (۲)، *دائرة المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی*، مدخل نسخه خطی، دبیرخانه سمینار نسخه‌های خطی، تهران ۱۳۹۲.
- عمادی حائری، سید محمد، «فرقة ناصریه»، معارف، سال ۲۰، شماره ۱۰، پیاپی ۵۸، فروردین ۱۳۸۳، ص ۱.
- غزالی طوسی، محمد، *کیمیای سعادت*. تصحیح احمد آرام، علمی و فرهنگی، تهران ۱۳۳۴.
- غیاث‌الدین رامپوری، محمد، *غیاث اللغات*، امیرکبیر، تهران ۱۳۶۳.
- فاضل‌هاشمی، محمدرضا، *فهرست‌نگاری کتب خطی (جزوه آموزشی)*، آستان قدس رضوی، کتابخانه مرکزی، مشهد ۱۳۸۶.
- فتوحی رودمجنی، محمود، *سبک‌شناسی: نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها*. سخن، تهران ۱۳۹۱.
- فدایی، غلامرضا، *آشنایی با نسخ خطی و آثار کمیاب*، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم اسلامی دانشگاه‌ها (سمت) تهران ۱۳۸۶.
- فکرت، محمد آصف، *فهرست نسخ خطی کتابخانه آستان قدس*، نشر پژوهش‌های اسلامی، تهران ۱۳۶۹.

گیلانی، عبدالرزاق، **مصباح الشریعه**، صدوق، تهران ۱۳۶۶.
مایل هروی (۱) نجیب، **تاریخ نسخه‌پردازی و تصحیح انتقادی نسخه‌های خطی**، کتابخانه مجلس، تهران ۱۳۸۰.

(۲)- **نقد تصحیح متون**، میقات، مشهد ۱۳۶۹.

(۳)- **مقدمه و تصحیح متون**، آستان قدس، مشهد ۱۳۸۰.

مشار، خان‌بابا، **فهرست کتاب‌های چاپی فارسی**، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران ۱۳۳۷.

معین، محمد، **فرهنگ فارسی**، امیرکبیر، تهران ۱۳۶۴.

منزوی، احمد، **فهرست نسخه‌های خطی**، موسسه فرهنگی منطقه‌ای، تهران ۱۳۴۸.

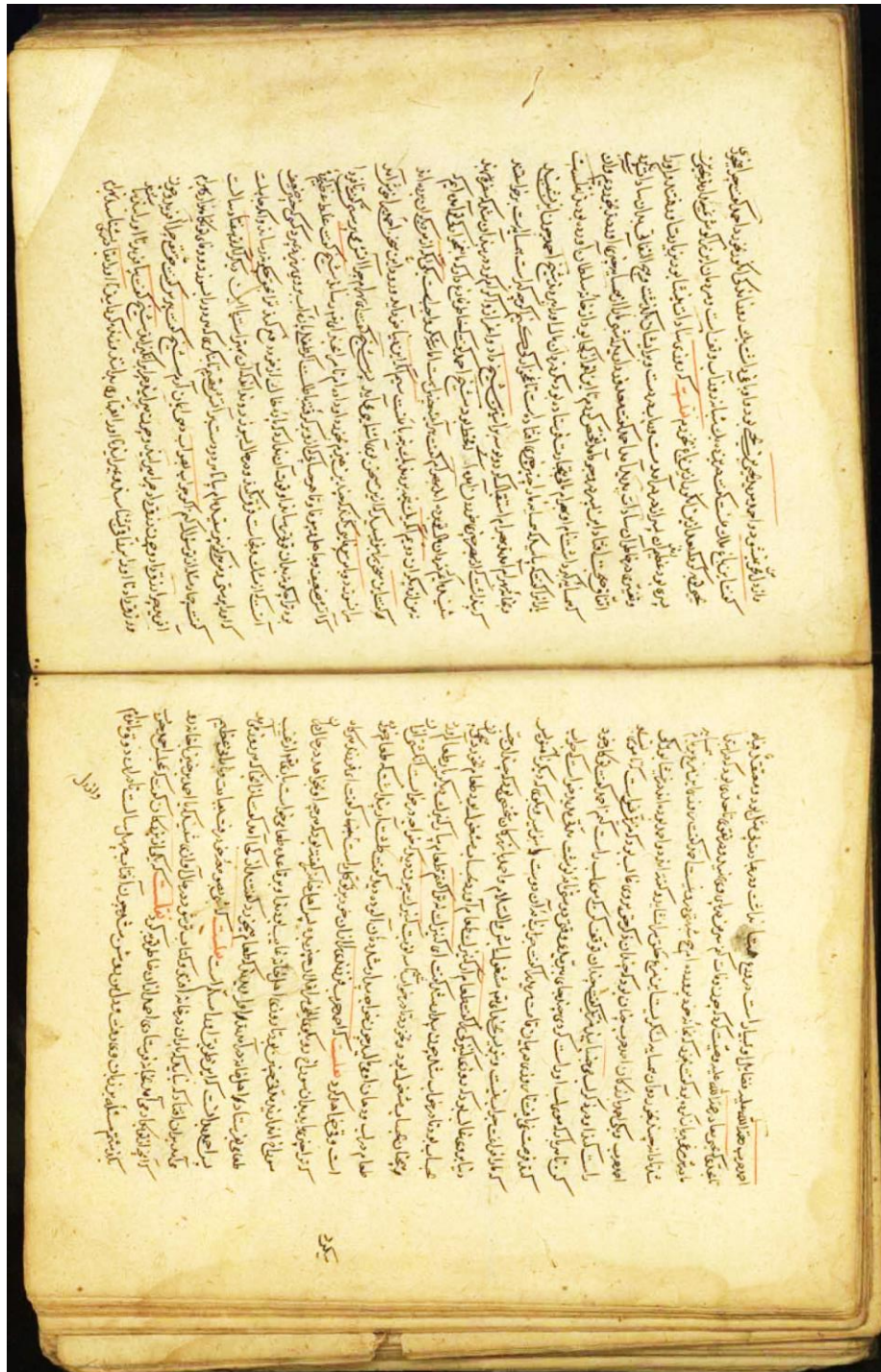
وفادار مرادی، محمد، **مقدمه‌ای بر اصول و قواعد فهرست‌نگاری در کتب خطی**، کتابخانه، موزه اسناد مجلس شورای اسلامی، تهران ۱۳۷۹.

نفیسی، علی‌اکبر، **فرهنگ ناظم‌الاطباء**، انتشارات خیام، تهران ۱۳۴۳.

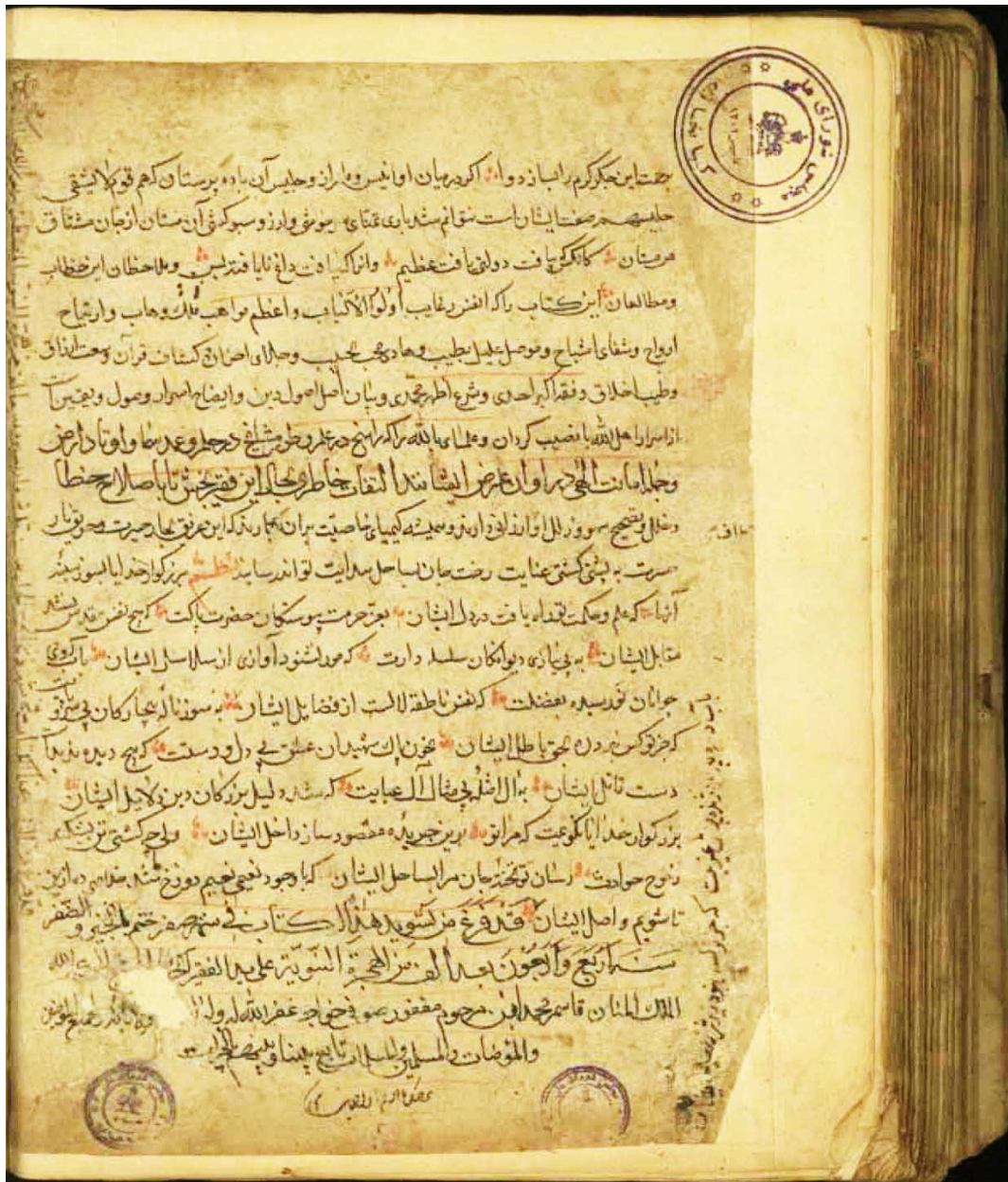
یلمه‌ها، احمدرضا، «**بررسی و تحلیل نوعی از تصرفات کاتبان در نسخه‌های خطی**»، پژوهشنامه زبان و ادبیات فارسی، سال ۳، شماره ۹، بهار ۱۳۹۰، ص ۱۶۲-۱۳۹.

عکس شماره ۱: صفحه اول نسخه خطی کلام الملوک

عکس شماره ۲: صفحه میانی نسخه خطی کلام الملوک

عکس شماره ۳: صفحه آخر نسخه خطی کلام الملوك